

3. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

УДК 338.[58+14]:504

ТЕХНОГЕННИЙ ПОДАТОК – НОВИЙ ІНСТРУМЕНТ РЕГУЛЮВАННЯ ЗБИТКІВ У ПРИРОДООХОРОННОМУ МЕХАНІЗМІ

М.І. Бублик¹

Досліджено основні інструменти регулювання у природоохоронному механізмі України. З метою зменшення викидів, скидів та утворення відходів, чи впливу фізичних і біологічних факторів на реципієнтів обґрунтовано доцільність введення до їх складу техногенного страхування та утилізаційного збору. Розроблено метод вибору характеру інструменту регулювання господарської діяльності, характер якого відповідає рівню техногенного впливу. На основі запропонованої матриці "рівень-інструмент" обґрунтовано доцільність введення техногенного податку як нового виду екологічного податку в природоохоронному механізмі.

Ключові слова: механізми природокористування, техногенні збитки, техногенний податок, інструменти та методи регулювання, техногенне страхування, утилізаційний збір.

Постановка проблеми. Посилення проблем природокористування зумовило потребу в дослідженні інструментів регулювання зростаючого деструктивного впливу господарської діяльності на довкілля. Наслідками такого впливу є існування збитків від постійного та аварійного забруднення довкілля (викидів, скидів, відходів), вичерпування невідновних природних ресурсів, істотне погіршення стану відновлюваних ресурсів, нагромадження небезпечних відходів тощо, яке прийнято описувати поняттям техногенних збитків. Це зумовлює потребу в пошуку ефективних інструментів, спрямованих на зменшення обсягів техногенної шкоди. З огляду на зазначене, розроблення рекомендацій щодо інструментів регулювання техногенних збитків є актуальним і своєчасним завданням.

Аналіз останніх публікацій. Теоретичні аспекти у галузі екології, де важливо гармонізувати взаємозв'язки між людиною і природою, вивчало багато вчених і дослідників з усіх країн світу: О. Алімов, О. Балацький, Б. Буркинський, Л. Гринів, С. Ілляшенко, Р. Коуз, С. Кузнець, О. Кузьмін, В. Леонтєв, Д. Медоуз, Л. Мельник, В. Микитенко, А. Пігу, Ю. Туниця, Н. Хумарова, А. Яковлев та ін. Однак сьогодні залишається невирішеною проблема формування інструментів регулювання техногенних збитків, які охоплювали б весь комплекс звичайної і надзвичайної діяльності підприємств.

Формування цілей. Мета цього дослідження – обґрунтування науково-методологічних засад та розроблення практичних рекомендацій щодо вибору інструментів зменшення техногенних збитків унаслідок зниження обсягів їх утворення до мінімально можливих, що зумовило такі завдання: 1) узагальнити існуючі інструменти та методи регулювання техногенних збитків у природоохоронному механізмі; 2) розробити метод вибору рівня регулювання господарської діяльності відповідно до рівня техногенних збитків; 3) запропонувати склад інструментів регулювання техногенних збитків.

¹ доц. М.І. Бублик, д-р екон. наук – НУ "Львівська політехніка"

Виклад основних результатів. Ключовим економічним інструментом досліджуваного механізму є державна підтримка (інвестиційна, інноваційна, інформаційна, фінансова тощо) заходів, спрямованих на впровадження мало- та безвідходних технологій, на підтримання і розвиток енерго- та ресурсощадних виробництв, а також програм та проєктів з розвитку наукомістких і високотехнологічних видів економічної діяльності. Дієвими інструментами цього механізму є нормування та стандартизування господарської діяльності, регулювання розташування потенційно небезпечних підприємств, проведення екологічної та інших експертиз цих об'єктів, перегляд дозвільного порядку господарської діяльності, що супроводжується викидами, скидами й відходами у довкілля, встановлення санітарно-захисних зон довкола підприємств, що є джерелами понаднормативних впливів на довкілля та населення, а також облік та моніторинг якості довкілля та здійснення контролю за ним. Систему економічних засобів, інструментів та важелів механізму державного регулювання техногенних збитків пропонуємо доповнити такими, як техногенне страхування й утилізаційний збір. Ці інструменти разом із екологічними податками, відшкодуванням техногенних збитків, заподіяних внаслідок порушення законодавства про охорону довкілля, штрафами, наданням підприємствам податкових, кредитних та інших пільг у разі впровадження ними маловідходних, енерго- та ресурсощадних технологій чи здійснення інших природоохоронних заходів, що мають на меті зменшення викидів, скидів та утворення відходів, чи зменшення рівнів впливу фізичних та біологічних факторів на реципієнтів, фінансування з державного бюджету екологічних заходів, програм і проєктів, формують структуру цього механізму.

Однак зазначені інструменти неповною мірою регулюють природоохоронну й природокористувацьку діяльність, бо не враховують збитків майбутніх поколінь, куди входять втрати людського та природного капіталів. Дослідження, проведені у попередніх роботах [1-7], дали підстави стверджувати, що межі між видами техногенних збитків дуже умовні, що зумовлює введення нових інструментів вищого рівня, а саме техногенної рефлексії, соціальної відповідальності, гомологізація освіти тощо.

Аналіз світового досвіду регулювання техногенних збитків свідчить, що рівень такого регулювання не може обмежуватися тільки фіскальними, грошово-кредитними, бюджетними та соціальними інструментами. За успішним прикладом Японії, де сформовано екологічно життєздатне суспільство (Junkan Gata Society), держава повинна цілеспрямовано проводити економічну, екологічну, інноваційну, інвестиційну, наукову, освітню політику у всіх сферах державного управління.

У попередній роботі [8] досліджено та систематизовано інструменти, що застосовують в Україні з метою регулювання техногенних збитків, серед яких ключову роль відіграє екологічний податок, а також встановлено, що в структурі екологічних податків жодним чином не враховано непрямі (опосередковані) збитки через зниження якості трудового ресурсу та витрати на його відновлення і через його втрату, оскільки екологічні податки стягуються за техногенну шкоду, спричинену підприємствами довкіллю, що становить тільки меншу частину від загальної техногенної шкоди.

Запропонований метод вибору податкових інструментів відповідно до встановленого рівня регулювання техногенних збитків у межах територіально-адміністративних одиниць детально розглянуто в роботі [5]. Запропонований метод полягає у структуруванні інструментів за факторами деструктивного впливу, сприйняття та економічного оцінювання розвитку економіки методом нечітких С-середніх, результати якого наведено у табл. 1.

Табл. 1. Матриця "рівень-інструмент" для вибору інструменту регулювання*

Х-р інструментів	Рівень регулювання			
	низький	середній	високий	критичний
Стимулятивний	+	±	-	-
Підтримувальний	±	+	±	-
Стримувальний	-	±	+	±
Реорганізаційний	-	-	±	+

* Авторська розробка.

Рекомендуємо здійснювати вибір інструментів залежно від рівнів регулювання техногенних збитків відповідно до запропонованої матриці "рівень-інструмент" (див. табл. 1). Виходячи із особливостей отриманих кластерів, рекомендуємо застосовувати стимулятивний характер інструментів для об'єктів, що належать до кластера з низьким рівнем регулювання, підтримувальний – для кластера зі середнім рівнем, стримувальний – для кластера з високим рівнем і реорганізаційний – для кластера з критичним рівнем регулювання.

У табл. 2 наведено склад інструментів, де до інструментів, які мають стимулятивний характер, запропоновано додатково ввести податкові пільги (вилучення з-під оподаткування об'єктів оподаткування або їх частин, звільнення суб'єктів оподаткування від сплати податків, зниження податкової ставки, податковий кредит, повернення податків тощо); до складу підтримувальних інструментів – зелені тарифи на електроенергію, вироблену екологічно безпечним чином (альтернативна енергетика), надбавки до діючого тарифу на електро- та теплоенергію тощо; до складу стримувальних інструментів – збільшені ставки екологічних податків (або коефіцієнти збільшення екоподатку), нові екологічні податки на продукцію, її виробництво чи споживання: збір (надбавка до ціни) за продукцію, плата (податок) за продукцію, яка не відповідає національним екологічним стандартам, плата за продукцію з використанням хлорфторвуглецю тощо; до складу реорганізаційних інструментів – новий податок за небезпечність продукції для здоров'я населення, під назвою "техногенний податок", податок за невідповідність продукції чи її виробництва міжнародним екологічним стандартам, утилізаційний збір на імпортовані товари для споживання тощо (див. табл. 2).

Запропоновано визначити базу оподаткування для надання податкових пільг фонди охорони довкілля, добровісних внески на захист довкілля, а також підприємства, які: 1) формують власну інфраструктуру роздільного сортування, збирання, утилізація та перероблення відходів; 2) виробляють продукцію із вторинної сировини; 3) використовують повторно свою тару та упаковку з екологічно безпечних матеріалів; 4) дотримуються на всіх стадіях життєвого циклу

продукції екологічних засад і норм, затверджених міжнародними стандартами; 5) інвестують кошти у впровадження маловідходних, ресурсо- та енергозберігаючі технології, а також у розвиток "чистих" й органічних виробництв, а також виробляють "екологічно безпечну продукцію" на всіх стадіях її життєвого циклу; 6) впроваджують новітні технології для повнішого видобування сировини в процесі розробки родовищ корисних копалин тощо.

Табл. 2. Види додаткових інструментів та їх база оподаткування*

Вид інструменту	Стимулятивний	Підтримувальний	Стримувальний	Реорганізаційний
	Податкові пільги (вилучення з-під оподаткування об'єктів оподаткування (їх частини), звільнення від сплати суб'єктів оподаткування, зниження податкової ставки, податковий кредит, повернення податків)	Зелені тарифи на альтернативну енергетику, надбавки до діючого тарифу на електро- та теплоенергію тощо	Збільшені ставки екологічного податку, нові екологічні податки	Техногенний податок*, податок за невідповідність продукції чи її виробництва міжнародним екологічним стандартам, утилізаційний збір на імпортовані товари для споживання
База оподаткування	Фонди охорони довкілля, добровісних внески на екологічні потреби та підприємства й організації	Підприємства й організації, ФОП, що виробляють енергію	Прибуток підприємств-забруднювачів	Прибуток підприємств із сотні найбільших забруднювачів в Україні
	Проекти, спрямовані на впровадження екологічно безпечних технологій, будівництво очисних споруд, запровадження безвідходних виробництв, виробництв із низькою техногенною збиткоємністю (ресурсоємність, енергоємність тощо)			

* Авторська розробка.

Запропоновано до складу реорганізаційних інструментів додатково ввести новий техногенний податок, як податок за небезпечність продукції для здоров'я населення, який стосуватиметься тільки підприємств, що входять до переліку сотні найбільших забруднювачів в Україні та відповідного рейтингу в кожній області. Характерною рисою реорганізаційних інструментів є зміна як суб'єктів, так і об'єктів оподаткування, тому потрібно додатково оподатковувати дохід підприємств, а не тільки обсяги викидів чи скидів, як встановлено в Податковому кодексі України. Розмір техногенного податку потрібно визначати за результатами економічного оцінювання непрямих техногенних збитків, встановлених за рівнями техногенної захворюваності та смертності.

Висновки. Наведені в роботі наукові результати та пропозиції щодо вибору інструментів регулювання деструктивним техногенним впливом господарської діяльності на довкілля полягають у такому:

1. Існуючі природоохоронні інструменти в господарському механізмі слабоефективні, тому розроблено метод вибору інструментів регулювання відповідно до рівня техногенних збитків на основі методів нечіткого кластеризування.
2. Рекомендовано застосовувати стимулятивні інструменти для об'єктів, що належать до кластера з низькими рівнями факторів формування техноген-

них збитків, підтримувальні – для кластера зі середніми, стримувальні – для кластера з високими і реорганізаційні – для кластера із критичними рівнями факторів.

- Запропоновано внести зміни до ключових інструментів у досліджуваній сфері – екологічний податок – відповідно до характеру техногенного впливу на довкілля, ввівши техногенний податок для критичного рівня факторів.

Література

- Mechanismus der nachhaltigen entwicklung des wirtschafts systems formation. – Nurnberg, Deutschland : Verlag SWG imex GmbH. – 2014. – Vol. 1. – 232 p.
- Методи рішення екологічних проблем : монографія / под ред. д-ра екон. наук, проф. Л.Г. Мельника, канд. екон. наук, доц. О.А. Лукаш. – Суми : Изд-во СумГУ. – 2014. – Вып. 4. – 1084 с.
- Соціальна відповідальність влади, бізнесу, громадян : монографія. – У 2-х т. / за заг. ред. Г.Г. Півняка; МОН України. – Дніпропетровськ : Вид-во НГУ. – 2014. – Т. 2. – 372 с.
- Пріоритетні напрями регіональної політики в економічній сфері (розвиток галузей та регіонального виробництва, бюджетне регулювання та фінансування) : монографія. – У 2-х т.; за заг. ред. Т.О. Журавльової. – Павлоград : Вид-во АРТ Синтез-Т. – 2014. – Т. 1. – 363 с.
- Формування механізму стійкого розвитку економіки: теорія та практика : монографія. – Дніпропетровськ : Вид-во "ФОРМ Дробязко С.І.", 2014. – 438 с.
- Економіка природокористування та управління природоохороною діяльністю : монографія / за наук. ред. д-ра екон. наук С.В. Князя. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2014. – 372 с.
- Zarządzanie organizacja w warunkach niepewności – teoria i praktyka : monografia / Red. nauk. Agnieszka Strzelecka. – Chestochowa : Politechnika Chestochowska, Wydział Zarządzania, 2013. – 226 p.
- Кузьмін О.С. Дослідження бюджетно-податкової політики у сфері державного регулювання техногенних збитків в національному господарстві / О.С. Кузьмін, М.І. Бублик // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – Сер.: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – Львів : Вид-во НУ "Львівська політехніка". – 2014. – № 797. – С. 447-460.

Надійшло до редакції 22.03.2016 р.

Бублик М.І. Техногенний налог – новый инструмент регулирования ущерба в природоохранном механизме

Исследованы основные инструменты регулирования в природоохранном механизме Украины. С целью уменьшения выбросов, сбросов и образования отходов, или влияния физических и биологических факторов на реципиентов обоснована целесообразность включения в их состав техногенного страхования и утилизационного сбора. Разработан метод выбора характера инструмента регулирования хозяйственной деятельности, характер которого соответствует уровню техногенного воздействия. На основе предложенной матрицы "уровень-инструмент" обоснована целесообразность введения техногенного налога как нового вида экологического налога в природоохранном механизме.

Ключевые слова: природопользование, техногенный ущерб, техногенный налог, инструменты и методы регулирования, техногенное страхование, утилизационный сбор.

Bublyk M.I. Industrial Tax as the New Tool for Regulating Man Made Damage in Environmental Protection Mechanism

Basic tools and methods of regulating a man-made environmental damage mechanism in Ukraine have been investigated. The successful resolution of the issues of efficiency of existing environmental mechanisms has been proposed by improving the composition of their instruments. Some amendments to the instruments in the study area of environmental tax are proposed according to the nature of anthropogenic impact on the environment, introducing man-made tribute to critical level factors.

Keywords: protection of nature, man-made damages, industrial tax, instruments and methods of regulation, technogenic safety.

УДК 330.341.1

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРИНЦИПІВ МАРКЕТИНГОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В КОНТЕКСТІ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

О.Б. Гірна¹, Н.Ю. Глинський², Л.А. Мороз³

Проаналізовано вплив напрямів і темпів імплементації продуктивних і процесних інноваційних рішень у ринкову практику компаній на ефективність їхньої діяльності у довгостроковій перспективі. Визначено, що тиск конкуренції спонукає компанії до активізації науково-дослідних робіт, вкладання дедалі більших коштів як у дослідження власними силами, так і на умовах аутсорсингу. На підставі аналізу конкретних прикладів комерціалізації технологічних нововведень доведено, що ключовим фактором успіху для компаній у сучасних умовах турбулентного середовища є їхня націленість на проактивні дії, котрі випереджували б зміни ключових чинників успіху на ринку.

Ключові слова: маркетинг, інноваційна діяльність, адаптація, стратегічна ефективність.

Постановка проблеми. В епоху знань і високих технологій розвиток економіки значною мірою визначається, насамперед, рівнем розвиненості та ефективністю інноваційних процесів у господарстві країни, станом її інноваційного законодавства та виробництва. Передові технології, запропоновані у виробництві, забезпечують випуск конкурентоспроможної на зовнішньому ринку високотехнологічної продукції, сприяють підвищенню якості та здешевленню продукції на внутрішньому ринку, розвивають інновації в господарській діяльності.

У контексті зазначеного вище особливої актуальності набуває потреба визначення актуальних напрямів інноваційного розвитку, врахування котрих дало б можливість глибшого розуміння тих тектонічних зсувів, що відбуваються у зовнішньому маркетинговому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній та світовій практиці, а також у науковому вимірі набуто певного досвіду у досліджуваній сфері. Зокрема, у фундаментальних працях С.М. Ілляшенка, К. Чана, Р. Моборн [1, 6], окрім іншого, наголошено на важливості питання імплементації нововведень у практику, дифузії інновацій. Н.І. Чухрай, В. Соловійов концентруються передовсім на питанні споживчої цінності продуктивних інновацій [4, 5] та як наслідок, можливості їх комерціалізації. Водночас у працях зазначених вище учених недостатньо уваги приділено прогнозуванню ймовірних наслідків науково-технічного прогресу у сучасному його вимірі.

Формулювання цілей дослідження. Метою роботи є дослідження динаміки та стану імплементації продуктивних інновацій у практику та прогнозування наслідків такої імплементації у соціально-економічному вимірі.

Виклад основного матеріалу. Вважаємо, що основною характеристикою сучасного стану суспільно-економічних відносин, на котрій також не раз наголошували вчені різного профілю у різних контекстах досліджень, і є визначальною для подальшого розуміння логіки економічних процесів на макрорівні,

¹ доц. О.Б. Гірна, канд. екон. наук – НУ "Львівська політехніка";

² доц. Н.Ю. Глинський, канд. екон. наук – НУ "Львівська політехніка";

³ доц. Л.А. Мороз, канд. екон. наук – НУ "Львівська політехніка"